

DOI: 10.11649/abs.2016.017

Kristina Rutkovska

Uniwersytet Wileński
Wilno

Eva Praškevič

Uniwersytet Wileński
Wilno

**Słownik wyrazów obcego
a mniej jasnego pochodzenia... Jana Karłowicza
– wyrazem wiedzy i zamiłowań lituanistycznych autora¹**

Słownictwo z terenu Litwy, zgromadzone przez Jana Karłowicza w *Słowniku gwar polskich* (SGP, 1900–1911), *Słowniku języka polskiego* (SW, 1900–1927), doczekało się już solidnych opracowań naukowych (Koniusz, 2001, 2005a; CB, 1982). Dogłębnie opracowane zostało też słownictwo zawarte w rękopiśmiennym *Podręczniku czystej polszczyzny dla Litwinów i Petersburszczan* Jana Karłowicza, zbiorze bardzo wartościowym dla badaczy polszczyzny północnokresowej (Sawaniewska-Mochowa, 1990)². Nieco mniej uwagi poświęcono trzeciemu, nieukończonemu słownikowi Jana Karłowicza – *Słownikowi wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia...* (SWO, 1894–1905), a zwłaszcza leksyce, którą autor określił jako mającą rodowód litewski (Koniusz, 2005b; Karaś, 2014). Zadania, stawiane w procesie analizy leksyki pochodzenia litewskiego w SWO, były bardzo

---

¹ Artykuł został opracowany w ramach projektu: *Studentų moksliniai tyrimai laisvu nuo studijų metu 2015 m. pavasario semestre*, Nr 2015/200784.

² Rękopis tego poradnika przygotowała do druku Elżbieta Smułkowa, a dzieło Karłowicza opublikowane zostało w „Studiach nad Polszczyzną Kresową”, t. III, Wrocław 1984, ss. 33–81.

różnorodne. My miałyśmy na celu ekscerpcję wyrazów, dla których Karłowicz ustala litewskie pochodzenie; dalej omówienie definicji, kontekstów, interpretacji etymologicznych tych leksemów; weryfikację tych wyrazów w innych słownikach Karłowicza w celu uzyskania pełniejszych kontekstów; weryfikację tego słownictwa we współczesnych gwarach polskich na Litwie oraz szerzej – w gwarach słowiańskich i litewskich. Przez takie szerokie zestawienie chcieliśmy prześledzić życie tych wyrazów w językach występujących na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (WKL). Natomiast celem bardziej ogólnym było podkreślenie zasług Jana Karłowicza dla lituanistyki (por. Rutkowska, 2012), jego zaangażowania w badania nad językiem litewskim w XIX w., wykorzystywania wiedzy o narzeczach litewskich w badaniach językoznawczych.

Każde z wyżej wymienionych zadań badawczych wymaga szczegółowego omówienia w postaci odrębnego artykułu. Obecnie tylko naszkicujemy wstępnie niektóre spostrzeżenia, zaobserwowane podczas sporządzania kartoteki wyrazów litewskich występujących w SWO. Skupimy się na jednym zagadnieniu, dotychczas słabo przez badaczy opracowanym. W trakcie ekscerpcji słownictwa o rodowodzie litewskim zauważyliśmy też interesujące interpretacje etymologiczne wielu innych wyrazów w SWO, niemających litewskiego pochodzenia, do których były dodawane odpowiedniki litewskie. Świadczą one o sposobie opisu wyrazów w słownikach o charakterze etymologicznym oraz o sposobie kształtowania się nauki dotyczącej badań historyczno-porównawczych w XIX w. Przyjrzymy się pokrótce metodologii takich analiz.

Odpowiedniki litewskie w artykułach hasłowych

Przegląd wszystkich haseł słownika wykazał, że odpowiedniki litewskie przy różnego rodzaju leksemach występują dość często. Umieszczane są one przy wyrazach o różnej genezie, ukazując ich powiązania etymologiczne z odpowiednimi wyrazami w innych językach. Rozbudowane dokumentacje i szczegółowe analizy historycznojęzykowe w większości haseł pozwalają sformułować przypuszczenie, że prawdopodobnie odpowiedniki litewskie, których w swoich wywodach etymologicznych przytacza bardzo wiele, podawał Karłowicz za słownikami etymologicznymi. Jednak istnieją wypadki, gdzie widoczne są samodzielne interpretacje Karłowicza i własny dobór leksyki funkcjonującej w odmianie mówionej języka litewskiego, nieco rzadziej – w odmianie pisanej (mamy tu na myśli zabytki języka litewskiego oraz nieliczne wówczas opracowania leksykograficzne).

Jan Karłowicz, jak większość lingwistów owego czasu, był zaangażowany w badania historyczno-porównawcze. Znane mu były słowniki bardzo różnorodne. W wykazie źródeł do SWO Karłowicz podaje liczne opracowania historyczno-etymologiczne³, nie

---

³ Są to słowniki następujące (niejednokrotnie przez badaczy spuścizny leksykograficznej Karłowicza wymieniane): Franza Miklosicha, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* (Wien 1886), Frie-

umieszcza natomiast żadnego ze słowników litewskich, o których istnieniu wiedział i z których jednak korzystał, bowiem czasami powołuje się na autorów tych opracowań⁴. Jednym z częściej przywoływanych pozycji jest słownik F. Kurschata (Kursch II, 1883), rzadziej – G. Nesselmann (Ness, 1851), i tylko czasami przytacza słownik trójjęzyczny K. Szyrwida. W kwestiach trudniejszych opiera się też na gramatyce A. Schleichera (1856). Przytaczane przez Karłowicza wyrazy nie zawsze są pochodzenia litewskiego, raczej są to wyrazy występujące w języku litewskim, jego odmianach gwarowych, czego jest świadom sam autor. Często uwagi o ich pochodzeniu umieszcza w nawiasie obok. Obce pochodzenie tej leksyki sygnalizują też autorzy wyżej wymienionych słowników języka litewskiego, którzy byli dla Karłowicza autorytetami. Zazwyczaj wyrazy te stanowią zapożyczenia z języków słowiańskich do gwar litewskich. Niejednokrotnie w swoim opracowaniu *O języku litewskim* Karłowicz zaznacza, że narzecza ludowe mają wiele zapożyczeń słowiańskich. Zakłada jednak, że mniej ich jest w języku dolnolitewskim (czyli w języku mieszkańców Żmudzi), dlatego jest on bardziej przydatny do badań porównawczych. Natomiast narzecza górnolitewskie wyrazów takich zawierają bardzo dużo (Karłowicz, 1875). Być może dlatego w swoich dokumentacjach częściej sięga do słownika Kurschata. Konfrontacja odpowiedników litewskich, umieszczonych w SWO i słowniku Kurschata, wykazuje, że słownictwo to charakteryzuje się dużym podobieństwem, różnice dotyczą tylko innego sposobu oznaczania akcentu:

Balka, Balk, Bełka, Belek *oBałka*⁵ [...] Lit. *bálkis* (z Pols.) SWO 27; por. Kursch II 37: *bálkis*, wywodzi od niem. wyrazu *Balken*;

Baran [...] Lit. (ze Słow.) *barónas* SWO 34; por. Kursch II 40: *barónas*, Kurschat wywodzi z rosyjskiego;

---

dricha Dieza, *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen* (Bonn 1861–1862), Friedricha Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache* (Strassburg 1894), Edwarda Müllera, *Etymologisches Wörterbuch der englischen Sprache* (Coethen od r. 1864), Aloisa Vanička, *Etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache* (Lipsk 1874) oraz Augusta Ficka, *Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen* (por. Koniusz, 2005b; Karaś, 2014)

⁴ W swoim studium *O języku litewskim* zamieszcza on cały rozdział (Karłowicz, 1875, Rozdział IX, ss. 331–362), zatytułowany *Próba biblijografii litewskiej*, w którym przytacza 208 pozycji bibliograficznych z adnotacjami. Z tych adnotacji wynika, że osobiście zapoznał się on z licznymi opracowaniami leksyko-graficznymi, pozostałymi w rękopisach, o których druk bardzo zabiegał. Wymienia słowniki Cypriana Józefa Niezabitowskiego, Dionizego Paszkiewicza, Dominika Sutkiewicza, Antoniego Juszkiewicza, które, jak dziś wiemy, przetrwały w różnych wersjach – drukowanych lub rękopiśmiennych. W napotkanym w zbiorach biblioteki Karłowicza bardzo interesującym wydaniu rozmówek polsko-litewskich z 1860 r. (S.P., 1860) są nawet ręką Karłowicza zrobione uwagi do leksyki litewskiej – często zamiast wyrazów pochodzenia słowiańskiego były wpisywane przez autora wyrazy litewskie (więcej o tym zob. Ivinskaja & Rutkowska, 2013).

⁵ Nie przytaczamy tu w całości artykułów hasłowych wyrazów, które są czasami bardzo obszerne; podajemy tylko znaczenia wyrazów hasłowych (jeśli są one przytaczane w SWO) oraz odpowiedniki litewskie, umieszczane w hasłach.

Braha, Bracha pch. L **ϕBraźnik** = naczynie na brahę. [...] Lit. brógas (z Pols.?) SWO 63; por. Kursch II 59: *brōgas*;

ϕBurłak pch. = 1, starowierca, filipon, 2, tęgi, czerwony dzieciak, chłopiec. [...] Lit. burlōkas (w Prusiech) – szlachcic Pol. lub Rs. SWO 79; por. Kursch II: *burlōkas*, w tym samym znaczeniu;

ϕCzabot, ϕCzobot, ϕCzobot⁶ = 1, (duży) but, 2, blp. spodnie buchaste, 3, pewna roślina. [...] Lit. čiabátas = but; čiabatórius = szewc SWO 110; por. Kursch II 68: *czibátas, czibatórius*, w tych samych znaczeniach;

ϕCzułka, ϕCzółka, ϕCułka, ϕCółka = onuca, szmata. [...] Lit. cziùlka = skarpetka, pończocha, onuca SWO 116; Kursch II 73: *cziùlka*, w tych samych znaczeniach;

Ćwikła [...] Lit. svìklas = burak SWO 119;

Kafel pch. złż. **ϕKachel, ϕKachla** [...] Lit. kakalýs = piec kaflowy SWO 239; por. Kursch II 161: *kakalýs*.

W dokumentacjach niektórych wyrazów odpowiedniki litewskie są bardziej różnorodne niż w słowniku Kurschata, mają one również formy gwarowe, co wynika z cech fonetycznych wyrazów. Prawdopodobnie świadczy to o uśłowaniach Karłowicza, by rejestrować formy zróżnicowane terytorialnie, badacz miał świadomość istnienia odmian regionalnych języka litewskiego. Nie można wykluczyć, że wiele wyrazów słyszał osobiście w gwarach litewskich, których opisowi poświęcił obszernie i wartościowe, jak twierdzą lituanieści, studium o narzeczach litewskich (Mikulėnienė, 2012a). Przykłady takie są spotykane częściej przy analizie wyrazów pochodzenia litewskiego:

ϕAtwor = latawiec podaniowy. [...] Lit. átvaras, áitvaras, w Marjampolskiem éicvaras SWO 19; por. Kursch II 3: tylko *áitvaras*; Ness 14: *aitwaras*;

ϕCiwun, ϕCywun, ϕCiun (wymawia się oddzielnie: ci – un), **ϕCijun, ϕTywon, ϕTywun, ϕTywuń** [...] = dw. urzędnik ziemski nakształt podkomorzego, w województwach Wileńskim i Trockim; dziś na Litwie = gumienny, podstarości, karbowy. [...] Lit. tijùnas oraz tēvùnas sld. do tēvas = ojciec (z Pols.) SWO 103; por. Kursch II 455: *tēvas* ‘ojciec’, Kursch II 456: *tijunas* ‘ciwun’ (brak wyrazu *tēvūnas*);

Chleb [...] Lit. klēpas = bochen (z Pols.; dūna = chleb); paglėbininkas = pochlebca SWO 96; por. Kursch II 190: *klēpas; paglėbininkas*;

ϕDziakło pch. = dawna danina zbożowa na Litwie. [...] Z Lit. dūkle (Kurschat) = danina, od dūti = dać, dawać. Białorusin słyszał tu nie *u*, ale *o* (to też Szyrwid

---

⁶ Wyrazy regionalne są zaznaczone w SWO specjalnym symbolem <ϕ>.

w słowniku swoim, p. w. Czysz pisze dokłe, a p. w. Dannik: doklinikas) [...] SWO 142;

ϕKierdel, ϕKirdył, ϕKyrdel, [...] ϕSkierdź = starszy pasterz.; z Lit. kerdžius = pasterz, w narzeczu od Oniksz skiárdžus SWO 269; por. Kursch II 178: *keřdžius*;

Kozub, Kazub, Kažub, ϕKuzub [...] Lit. kuzábas a. kuzávas = kosz na zboże we młynie; ul pleciony; szyszka na trzcinie SWO 308; por. Kursch II 214: *küzābas, kūzawas*, w podobnych znaczeniach;

Marchew, ϕMarekwá, ϕMarchwia, ϕMarkiew [...] Lit. mórkas m.; mórkva (ze Słw.) SWO 368; por. Kursch II 261: *mörkas, morkwa* 'marchew';

Mosiądz pch., ϕMosiąz.Moszondzowa [...] Lit. *masandis, misinge* SWO 386; por. Kursch II 258: *misingé* 'mosiądz' (tylko w tej formie).

Czasami w dokumentacjach wyrazów umieszczał Karłowicz też nazwy własne, pochodne od analizowanego leksemu. Wypadki takie spotykane są również przy wyrazach pochodzenia litewskiego. Podawanie faktów onomastycznych wynika zarówno z jego zainteresowania nazwami bałtyckimi, jak i z samego postępowania badawczego, ukierunkowanego na rejestrowanie wszelkich zaobserwowanych w terenie zjawisk językowych. Litewskie i łotewskie nazwy własne gromadził on przez wiele lat⁷. Przykładem takiego dokumentowania leksyki może być wyraz *dyrwan*. Podobne ilustracje nie występują w innych słownikach sporządzonych przez Karłowicza, np. w SW, SGP:

ϕDyrwan [...] Lit. *dirvonas* = tzn., *dirvā* = pole orne; miejsc.: *Dyrwańce, Derwaniszki, Dyrwaniszki, Dyrwany* [...] (wszystkie na Litwie) SWO 141.

Wyrazy o rodowodzie litewskim

Takich wyrazów, w których wypadku Karłowicz usiłuje uzasadnić litewskie podłoże językowe, jest w słowniku około 50. Dotyczą one życia na wsi, realiów wiejskich, zjawisk przyrody, pracy na roli, zabudowań i dawnych zwyczajów. W większości nie są to wyrazy występujące w słowniku Lindego, z którego Karłowicz czerpał materiał

---

⁷ W Państwowym Archiwum Historycznym Litwy (LVIA) zachowały się różnego rodzaju notatki z nazwami miejscowości, imion osobowych i nazwisk (por. Sawaniewska-Mochowa, 1992, s. 133), stanowiące rodzaj zwykłych spisów lub już częściowo opracowanych i poklasyfikowanych skryptów. Badacze lituańscy twierdzą, że skrypty te stanowią cenne opracowania dla onomastyki litewskiej – występują w nich nazwy, których nie notują litewskie słowniki nazw własnych. Materiały zgromadzone przez Karłowicza są bardzo liczne, chociaż dotąd w dziejach językoznawstwa litewskiego nazwisko Jana Karłowicza jako jednego z nestorów onomastyki litewskiej nie było wymieniane (Mikulėnienė, 2012b).

do SWO, pochodzą więc z języka potocznego, zasłyszał je sam badacz lub osoby, które z nim współpracowały. Karłowicz gromadził te nazwy bardzo skrupulatnie i rzetelnie je opisywał, notował niuanse znaczeniowe, uwzględniał ukształtowane w gwarach litewskich czy polskich znaczenia przenośne. Ilustrował wszystkie odcienie semantyczne, przytaczając krótkie konteksty użycia. Ustalając znaczenia pierwotne, podawał liczne litewskie wyrazy pokrewne. Wśród umieszczonych słów o genezie litewskiej są też jednostki rzadkie w polszczyźnie, mało zaadaptowane, zachowujące cechy fonetyczne i morfologiczne języka litewskiego.

Pochodzenie litewskie większości tych wyrazów zostało potwierdzone, leksyka ta była analizowana w różnych opracowaniach językoznawczych. Jednak genezę litewską niektórych leksemów można dziś kwestionować – ówczesny stan opracowań etymologicznych nie pozwolił Karłowiczowi na poprawne interpretacje. Nawet późniejsze słowniki litewskie drukowały wyrazy litewskie obocznie z zapożyczeniami słowiańskimi, germańskimi lub wyrazami innego pochodzenia. Niezaprzeczalnie jednak były to wyrazy funkcjonujące w gwarach litewskich, których znawcą był Karłowicz. Niektóre z wyrazów były przenoszone też do innych słowników (np. do SW), gdzie znajdowały opis bardziej systematyczny i dokładniejszy odnośniki do języków, z których pochodziły.

Wyrazy pochodzenia litewskiego mają szczuplejszą dokumentację i rekonstrukcje językowe tylko samego autora, ponieważ jednostki te, o czym była już mowa wyżej, nie były notowane w dostępnych Karłowiczowi opracowaniach etymologicznych i w związku z tym badacz nie mógł przywoływać innych hipotez na temat ich genezy. Czasami jest wskazane źródło, z którego autor wyraz zaczerpnął. Oto niektóre przykłady, nieco rzadziej notowane w opracowaniach leksyki gwarowej z Litwy:

◊**Guziny** blp. = zabawa składkowa w karczmie (rękopis Osipowicza) = Zap. w związku z Lit. *gužinė* = gra w ślepą babkę [...] SWO 196;

◊**Jankty** lm. = dwa rzemienie a. powrozy do uwiązywania wołów za rogi przy jarzmie O. = Niewątpliwie z Lit. Rzeczownika odpowiedniego w Lit. nie znam; Lit. *jũnkti* = wprzęgać do jarzma (*jũngas* = jarzmo) SWO 228;

◊**Karklina** = krzaki iwy po moczarach. Kilka nazw miejscowych od osnowy *Karkl-* = Lit. *karklỹne*, zbiorowo od *kárklas* = tzn. SWO 257;

◊**Kortac** = drugi raz orać (z Litwy) = Lit. *kartũju* = tzn. [dsł. powtarzać; Lit. *kár-tas* = raz, kroć]. Może tu należeć *◊kurtać* = taczać („kataty”) [...] SWO 302;

◊**Kurstać** pch. = pobudzać, przynaglać [...] = Lit. *kũrstyti* = podmuchywać; rozdmuchywać (ogień), postać częstotliwa od *kũrti* = palić (ogień) [...] SWO 329;

◊**Majsza** = worek z sieci na siano = Lit. *maiszas m.* = tzn. SWO 361;

◊**Muksztyń** O. [...] = talar (bity), rubel (srebrny, ◊karbowaniec) = Lit. *musztinis* (od *mũszti* = bić) [...] SWO 390.

Słownictwo ze SWO we współczesnych gwarach słowiańskich

Liczne opracowania leksyki, głównie opublikowane ostatnio słowniki gwarowe, ukazują żywotność słownictwa z Litwy, zarejestrowanego niegdyś przez Karłowicza. Współczesna dokumentacja gwarowa, pochodząca z Litwy, Białorusi, północno-wschodniej Polski, poświadcza nowe formy wyrazowe, warianty bardziej zaadaptowane, rozbudowane słowotwórczo, ujawnia nowe (przenośne) znaczenia, notuje połączenia frazeologiczne z wyrazem podstawowym zapisanym przez Karłowicza. Ilustracją tej witalności leksyki dawnej może być wyraz *bucz*, który w zasadzie należy do warstwy słów dawnych, oznaczających realia dziś już istniejące tylko w pamięci informatorów:

o**Bucz** = wiersza, więcierz || Ukr. *buczòk* = ulik. Br. *bucz* = wiersza = Lit. *bùkis* lub *bùčius* = tzn., od *bukùs* = tępy, *bukstù* = tępieję, *bùkinu* = tępie; wiersza tak od ściętego niby stępionego końca nazwana SWO 71⁸.

W odmianie wiejskiej języka polskiego na Litwie wyraz ten ma następujące znaczenia: **bucz** ‘siatka do połowu ryb’⁹; **buczanka** ‘siatka na siano’; we frazeologii: **wyglądać jak bucz** ‘wyglądać nieporęcznie, niezgrabnie’ (Rutkowska, 2014, ss. 129–130); też w języku przesiedleńców z byłego powiatu wileńsko-trockiego w kontekście: **właszy jag do bucza, ni w tył, ni w przód** ‘wlaź tak, że ani w tył, ani w przód, wpadł w pułapkę bez wyjścia’ (Sawaniewska-Mochowa, 1979, s. 208); w gwarach polskich z okolic Sejn również potwierdzono **bucz** w znaczeniu przenośnym jako ‘przewisko człowieka tępego, głupiego’ (Zdanczewicz, 1960, s. 337).

We współczesnych gwarach białoruskich występuje w znaczeniach: **буч** 1. ‘siatka do połowu ryb’; 2. ‘skrzynia pleciona z łoży, słomy’; 3. ‘kosz (np. na jagody)’; 4. *przen. pogard.* ‘człowiek niezręczny’ (СБГ, 1979, s. 248).

W gwarach rosyjskich staroobrzędowców z terenu Litwy, z rej. janowskiego oraz z okolic Prejły na Łotwie w postaci: **буч, буч’ок** ‘siatka do połowu ryb’ (MPCI, 1963).

We współczesnych gwarach i języku litewskim: **bùčius** 1. ‘siatka do połowu ryb’; 2. ‘kosz na ryby, służący do przechowywania ryb podczas połowu’; 3. ‘beczka pleciona ze słomy’; we frazeologii: **į būčių įvėsti** ‘oszukać’ (LKŽe, 2005).

Wyraz został zapożyczony też do gwar niemieckich (wschodniopruskich) w postaci **Bukkis, Bukkinet** w znaczeniu ‘siatka do połowu ryb’ (СБ, 1982, s. 28, za Sabaliauskasem).

⁸ Opis *bucz*a zawiera obszerny artykuł Gabriela Rodziewicza *Rybacktwo na Litwie*, opublikowany przez Karłowicza w czasopiśmie „Wisła” (IX, ss. 92–97).

⁹ W podanym znaczeniu dokumentuje *bucz* także A. Zdaniukiewicz (1972, s. 124) z gwary Łopatowszczyzny; dane te powtarza SGP PAN (1989, s. 38), wskazując ponadto, że nazwa jest używana oprócz Litwy również na Suwalszczyźnie i Mazurach (tu także jako ‘wiklinowy kosz do połowu raków’).

Podsumowanie

Jan Karłowicz był zaangażowany w badania nad językiem i kulturą litewską wieloaspektowo – badał narzecza litewskie, nazwy miejscowe, inicjował badania nad folklorem litewskim (Sawaniewska-Mochowa, 2003), skąd prawdopodobnie czerpał materiał do swoich słowników. Publikował też materiały z Litwy (opisy etnograficzne, teksty folkloru, opis języka szlachty żmudzkiej) w czasopiśmie „Wisła”, uprzednio je redagując i umieszczając komentarze do leksyki litewskiej w tekście „utworów od ludu pozyskanych”¹⁰. Jego zbiory onomastyczne, podobnie jak i studium *O języku litewskim* zostały na nowo odkryte przez językoznawców litewskich, poświęcono im odrębne opracowania (Mikulėnienė, 2012a, 2012b).

Solidna wiedza z zakresu językoznawstwa porównawczego i własne doświadczenie badacza języka i kultury litewskiej, praca z litewskimi materiałami drukowanymi, rękopiśmiennymi czy też pochodzącymi z badań terenowych na Litwie pozwoliły mu na wykorzystanie zgromadzonych danych w bardzo różnorodny sposób. Słownictwo z Litwy, podawane w interpretacjach wyrazów w SWO, potwierdza rozległą wiedzę Karłowicza na temat zasobu leksykalnego gwar litewskich. Badacz umieszcza w dokumentacji wyrazy pochodzenia litewskiego i obok – zapożyczenia słowiańskie do gwar litewskich, tym samym przyczyniając się pośrednio do badań nad leksyką obcą w gwarach litewskich. Taki sposób interpretacji historycznojęzykowych był do zaakceptowania w owych czasach, kiedy metodologia badań etymologicznych dopiero się kształtowała, a każdy przejaw języka był wart dokumentowania. Przykładem podobnych rozwiązań leksykograficznych były też słowniki języka litewskiego, napisane przez niemieckich językoznawców (Kurschata, Nesselmana), na które powoływali się badacze większej części Europy.

Współcześni badacze pogranicza bałtycko-słowiańskiego doceniają wartość poznawczą SWO jako źródła do studiów leksykalnych i etymologicznych, a także biorą pod uwagę dane Karłowicza przy ustalaniu chronologii zapożyczeń litewskich w językach słowiańskich, pozostających w intensywnym kontakcie z litewszczyzną na wymienionym pograniczu. Badacz nie tylko zarejestrował pokaźny zbiór leksyki litewskiej, ale i regionalizmów, obecnych w odmianie mówionej polszczyzny na Litwie. Dzięki obserwacjom terenowym i zapisom Karłowicza wiemy, że większość

---

¹⁰ Z naszych badań wynika, że w czasopiśmie „Wisła” opublikował około 200 większych lub mniejszych artykułów, w których opisywane są zwyczaje, podania, pieśni litewskie, nie licząc obszernego, dwutomowego wydania *Podañ żmujdzkich* szlachcica litewskiego Mieczysława Dowojny-Sylwestrowicza, z którym współpracował przez 11 lat (Rutkowska, 2013, 2014; Adamaitytė & Rutkowska, 2015). W drugim tomie „Wisły” ukazały się również *Teksty szlachty żmujdzkiej* Dowojny, które stosunkowo niedawno zostały opisane pod względem językowym przez badaczy polszczyzny kresowej (Rieger, 2007; Sawaniewska-Mochowa, 2007).

lituanizmów funkcjonujących w polszczyźnie północnokresowej pochodzi z drugiej połowy XIX w., kiedy dokonywał się proces masowego przechodzenia na język polski ludności wiejskiej na Litwie i zachodniej Białorusi. Jednak nie tylko dokumentowanie zapożyczeń litewskich w mówionych odmianach języków słowiańskich w warunkach pogranicza, jakkolwiek bardzo ważne z punktu widzenia historyków języka polskiego i badaczy odmian regionalnych polszczyzny, przesądza o wartości naukowej spuścizny leksykograficznej Karłowicza. Dostarczył on również lituanistom, dążącym do poznania różnicowania geograficznego leksyki litewskiej, cennych materiałów i otworzył nowe perspektywy badawcze, które zostały dostrzeżone dopiero w 2012 r. Nie ma bowiem wiarygodniejszych źródeł do opisu form i znaczeń wyrazów gwarowych oraz ustalania ich geografii niż dane zebrane w terenie przez osobę, która zna z autopsji miejscowe realia i ma znakomite wyczucie różnic językowych. Taką właśnie osobą był Jan Karłowicz. Zgromadzone przez niego zbiory wyrazów litewskich trzeba więc współcześnie docenić z kilku perspektyw:

- a) lituanistycznej (zanotował nazwy, które nie zostały uwzględnione w litewskich słownikach gwarowych);
- b) sławistycznej (zapisał lituanizmy funkcjonujące w odmianie regionalnej języka polskiego i białoruskiego);

i wreszcie

- c) z perspektywy intensywnie rozwijającej się w XIX w. komparatystyki językowej (wskazał wiele leksemów litewskich niezbędnych do prowadzenia analiz porównawczych i studiów etymologicznych).

Wykaz skrótów

- Kursch II – Kurschat, F. (1883). *Litauisches Wörterbuch von Friedrich Kurschat, a.o. Professor, Dirigenten des Littauischen Seminars A. D. Universität zu Königsberg und evangelisch-littauischem Prediger, Zweter Theil, Littauisch-deutsches Wörterbuch*. Halle A. S.: Verlag der Buchhandlung des Wasenhauses.
- LKŽe – Naktinienė, G. (red.). (2005). *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas (www.lkz.lt)
- MPCГ – Немченко, В.; Сеница А.; Мурникова Т. (1963). *Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики*. Рига: Латвийский государственный университет.
- Ness – Nesselmann, G. H. F. (1851). *Wörterbuch der Littauischen Sprache*. Königsberg: Gebrüder Bornträger.
- S.P. – *Łęguas pasabas iszsimokima ležuwiu lękiszka ir letuwiszka – Łatwy sposób nauczania się języków polskiego i litewskiego*, par S.P. 1860. Wilniuje: kaszta S. Neumana.

- SGP – Karłowicz, J. (1900–1911). *Słownik gwar polskich*, t. 1–6. Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności.
- SGP PAN – *Słownik gwar polskich opracowany przez Pracownię Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kierunkiem Jerzego Reichana*. (1989). T. 3. Red. J. Reichan, S. Urbańczyk, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- SW – Karłowicz, J., Kryński, A., Niedźwiedzki, W. (red.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego*, t. 1–8. Warszawa: Nakładem Prenumeratorów i Kasy Mianowskiego.
- SWO – Karłowicz, J. (1894–1905). *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim*. Kraków: Nakładem autora.
- CB – Лауцюте, Ю. А. (1982). *Словарь балтизмов в славянских языках*. Ленинград: Наука. Ленинградское отделение.
- CBГ – Мацкевіч, Ю. Ф. (рэд). (1979–1986). *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча*, т. 1–5. Мінск: Навука і тэхніка.

Bibliografia

- Adamaitytė, A., & Rutkowska, K. (2016). Medžiaga iš Letuvos žurnale „Wisła”. *Tautosakos darbai*, 33.
- Diez, F. (1861–1862). *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*. Bonn: A. Marcus.
- Ivinskaja, A., & Rutkowska, K. (2013). Teminio žodynio ‘Lęgas pasabas iszsimokima ležuwiu lękiszka ir lietuwiszka’, išleisto 1860 metais, analizė. W *Studentų mokslinė praktika 2013: Konferencijos pranešimų santrauka* (Cz. 2, ss. 7–8).
- Karaś, H. (2014). Z dziejów *Słownika wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia...* Jana Karłowicza: Rękopis a druk. *Prace Filologiczne*, 65, 187–204.
- Karłowicz, J. (1875). *O języku litewskim*. Kraków: W Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Karłowicz, J. (1894–1905). *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim* [SWO]. Kraków: Nakładem autora.
- Karłowicz, J. (1900–1911). *Słownik gwar polskich* [SGP] (T. 1–6). Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności.
- Karłowicz, J., Kryński, A., & Niedźwiedzki, W. (Red.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (T. 1–8). Warszawa: Nakładem Prenumeratorów i Kasy Mianowskiego.
- Kluge, F. (1894). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Strassburg: K. J. Trübner.
- Koniusz, E. (2001). *Polszczyzna z historycznej Litwy w „Słowniku gwar polskich” Jana Karłowicza*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Koniusz, E. (2005a). Dziedzictwo kulturowe Wielkiego Księstwa Litewskiego w pracach leksykograficznych Jana Karłowicza. W M. T. Lisisowa (Red.), *Kultura i języki Wielkiego Księstwa Litewskiego* (ss. 145–159). Kraków: Wydawnictwo Collegium Columbinum.

- Koniusz, E. (2005b). O Karłowiczowskim „Słowniku wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim” i niektórych etymologiach w nim zawartych. W *Studia Turcologia Cracoviensia* (T. 10: *Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Stanisławowi Stachowskiemu*, ss. 209–216). Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Kurschat, F. (1883). *Litauisches Wörterbuch von Friedrich Kurschat, a.o. Professor, Dirigenten des Littauischen Seminars A. D. Universität zu Königsberg und evangelisch-litauischem Prediger* (Cz. 2, *Litauisch-deutsches Wörterbuch*) [Kursch II]. Halle A. S.: Verlag der Buchhandlung des Wasenhauses.
- Łęgwas pasabas iszsimokima leżuwiiu lękiszka ir letuwiszka – Łatwy sposób nauczania się języków polskiego i litewskiego, par S.P. 1860 [S.P.]. (1860). Wilniuje: kaszta S. Neumana.
- Miklosich, F. (1886). *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: W. Braumüller.
- Mikulėnienė, D. (2012a). Jano Karlovičiaus nuopelnai lietuvių kalbai. Pobrano 1 lipca 2016, z <http://www4003.vu.lt>
- Mikulėnienė, D. (2012b). Zasługi Jana Karłowicza dla onomastyki litewskiej. Pobrano 1 lipca 2016, z <http://www4003.vu.lt>
- Naktinienė, G. (Red.). (2005). *Lietuvių kalbos žodynas* [LKŽe]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas (Elektroninis variantas www.lkz.lt).
- Nesselmann, G. H. F. (1851). *Wörterbuch der Littauischen Sprache* [Ness]. Königsberg: Gebrüder Bornträger.
- Rieger, J. (2007). O języku „Tekstów szlachty żmujdzkiej”. W J. Rieger (Red.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich* (T. 3, ss. 9–14). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Rutkowska, K. (2013). Jano Karlovičiaus ir Mečislovo Davainio-Silvestraičio bendradarbiavimas: metodologijos raida, etnolingvistikos apyraiskos. *Archivum Lithuanicum*, 15, 221–248.
- Rutkowska, K. (2014). Z historii badań nad folklorem litewskim na przełomie wieku XIX i XX: Działalność Jana Karłowicza i Mieczysława Dowojny-Sylwestrowicza. W M. Davleičius, I. Fedorovič, & A. Kalėda (Red.), *Kalbų ir literatūrą funkcionavimas Lietuvoje* (ss. 283–304). Vilnius: VU leidykla.
- Rutkowska, K. (2012). Zasługi Jana Karłowicza dla języka i folkloru litewskiego. *Poradnik Językowy*, (5), 21–29.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (1979). Lituanizmy w mowie „wileńskich” mieszkańców okolic Bartoszyz. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy/Studia Filologiczne, Filologia Polska*, (5), 204–219.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (1990). *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej: Słownictwo*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (1992). O pochodzeniu kresowego nazwiska *Sawaniewski*. *Onomastica*, 37, 133–140.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (2003). Polscy miłośnicy języka i folkloru litewskiego w XIX wieku. *Acta Baltico-Slavica*, 27, 73–95.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (2007). „Teksty szlachty żmujdzkiej” jako źródło do badań nad polszczyzną kresową. W J. Kamper-Warejko, J. Kulwicka-Kamińska, & K. Nowakowska

- (Red.), *Z przeszłości i terażniejszości języka polskiego: Księga pamiątkowa dedykowana Teresie Friedelównie* (ss. 181–199). Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Schleicher, A. (1856). *Handbuch der litauischen Sprache* (T. 1: *Litauische Grammatik*). Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung.
- Słownik gwar polskich opracowany przez Pracownię Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kierunkiem Jerzego Reichana* [SGP PAN]. (1989) (T. 3). (J. Reichan & S. Urbańczyk, Red.). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Vaniček, A. (1874). *Etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache*. Leipzig: Teubner.
- Zdancewicz, T. (1960). Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejn. *Lingua Posnaniensis*, 8, Poznań.
- Zdaniukiewicz, A. A. (1972). *Gwara Łopatowszczyzny: Fonetyka, fleksja, słownictwo*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Лаучюте, Ю. А. (1982). *Словарь балтизмов в славянских языках* [СБ]. Ленинград: Наука. Ленинградское отделение.
- Мацкевіч, Ю. Ф. (Red.). (1979). *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе награнічча* [СБГ] (Т. 1). Мінск: Навука і тэхніка.
- Немченко, В., Синица, А., & Мурникова, Т. (1963). *Материалы для словаря русских старожильческих говоров Прибалтики* [МРСГ]. Рига: Латвийский государственный университет.

Bibliography (Transliteration)

- Adamaitytė, A., & Rutkowska, K. (2016). Medžiaga iš Letuvos žurnale „Wisła”. *Tautosakos darbai*, 33.
- Diez, F. (1861–1862). *Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen*. Bonn: A Marcus.
- Ivinskaja, A., & Rutkowska, K. (2013). Teminio žodynėlio ‘Lėgwas pasabas iszsimokima ležuwiu lėkiszka ir lietuwiszka’, išleisto 1860 metais, analizė. In *Studentų mokslinė praktika 2013: Konferencijos pranešimų santraukos* (Pt. 2, pp. 7–8).
- Karaś, H. (2014). Z dziejów *Słownika wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia...* Jana Karłowicza: Rękopis a druk. *Prace Filologiczne*, 65, 187–204.
- Karłowicz, J. (1875). *O języku litewskim*. Kraków: W Drukarni Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Karłowicz, J. (1894–1905). *Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim* [SWO]. Kraków: Nakładem autora.
- Karłowicz, J. (1900–1911). *Słownik gwar polskich* [SGP] (Vols. 1–6). Kraków: Nakł. Akademii Umiejętności.
- Karłowicz, J., Kryński, A., & Niedźwiedzki, W. (Eds.). (1900–1927). *Słownik języka polskiego* [SW] (Vols. 1–8). Warszawa: Nakładem Prenumeratorów i Kasy Mianowskiego.

- Kluge, F. (1894). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Strassburg: K. J. Trübner.
- Koniusz, E. (2001). *Polszczyzna z historycznej Litwy w „Słowniku gwar polskich” Jana Karłowicza*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Koniusz, E. (2005a). Dziedzictwo kulturowe Wielkiego Księstwa Litewskiego w pracach leksykograficznych Jana Karłowicza. In M. T. Lizisowa (Ed.), *Kultura i języki Wielkiego Księstwa Litewskiego* (pp. 145–159). Kraków: Wydawnictwo Collegium Columbinum.
- Koniusz, E. (2005b). O Karłowiczowskim „Słowniku wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia używanych w języku polskim” i niektórych etymologiach w nim zawartych. In *Studia Turcologia Cracoviensia* (Vol. 10: *Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Stanisławowi Stachowskiemu*, pp. 209–216). Kraków: Wydawnictwo UJ.
- Kurschat, F. (1883). *Litauisches Wörterbuch von Friedrich Kurschat, a.o. Professor, Dirigenten des Littauischen Seminars A. D. Universität zu Königsberg und evangelisch-littauischem Prediger* (Pt. 2, *Littauisch-deutsches Wörterbuch*) [Kursch II]. Halle A. S.: Verlag der Buchhandlung des Wasenhauses.
- Lauchiute, I. A. (1982). *Slovar’ baltizmov v slavianskikh iazykakh* [SB]. Leningrad: Nauka. Leningradskoe otdelenie.
- Łęgwas pasabas iszsimokima leżuwiau lękiszka ir letuwiszka – Łatwy sposób nauczania się języków polskiego i litewskiego, par S.P. 1860 [S.P.]. (1860). Wilniuje: kaszta S. Neumana.
- Matskevich, I. F. (Ed.). (1979). *Sloŭnik belaruskikh havorak paŭnochna-zakhodniai Belarusi i iae pahranichcha* [SBH] (Vol. 1). Minsk: Navuka i tэхnika.
- Miklosich, F. (1886). *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: W. Braumüller.
- Mikulėnienė, D. (2012a). Jano Karlovičiaus nuopelnai lietuvių kalbai. Retrieved 1 July 2016, from <http://www.4003.vu.lt>
- Mikulėnienė, D. (2012b). Zasługi Jana Karłowicza dla onomastyki litewskiej. Retrieved 1 July 2016, from <http://www.4003.vu.lt>
- Naktinienė, G. (Ed.). (2005). *Lietuvių kalbos žodynas* [LKŽe]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. (Elektroninis variantas www.lkz.lt)
- Nemchenko, V., Sinitsa, A., & Murnikova, T. (1963). *Materialy dlia slovaria russkikh starozhil’cheskikh govorov Pribaltiki* [MRSG]. Riga: Latvišķi gosudarstvennī universitet.
- Nesselmann, G. H. F. (1851). *Wörterbuch der Littauischen Sprache* [Ness]. Königsberg: Gebrüder Bornträger.
- Rieger, J. (2007). O języku „Tekstów szlachty żmujdzkiej”. In J. Rieger (Ed.), *Język polski dawnych Kresów Wschodnich* (Vol. 3, pp. 9–14). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Rutkowska, K. (2013). Jano Karlovičiaus ir Mečislovo Davainio-Silvestraičio bendradarbiavimas: metodologijos raida, etnolingvistikos apriaiškos. *Archivum Lithuanicum*, 15, 221–248.
- Rutkowska, K. (2014). Z historii badań nad folklorem litewskim na przełomie wieku XIX i XX: Działalność Jana Karłowicza i Mieczysława Dowojny-Sylwestrowicza. In M. Davlevičius, I. Fedorovič, & A. Kalėda (Eds.), *Kalbų ir literatūrų funkcionavimas Lietuvoje* (pp. 283–304). Vilnius: VU leidykla.
- Rutkowska, K. (2012). Zasługi Jana Karłowicza dla języka i folkloru litewskiego. *Poradnik Językowy*, (5), 21–29.

- Sawaniewska-Mochowa, Z. (1979). Lituanizmy w mowie „wileńskich” mieszkańców okolic Bartoszy. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy/Studia Filologiczne, Filologia Polska*, (5), 204–219.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (1990). *Poradnik Jana Karłowicza jako źródło poznania potocznej polszczyzny północnokresowej: Słownictwo*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (1992). O pochodzeniu kresowego nazwiska *Sawaniewski*. *Onomastica*, 37, 133–140.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (2003). Polscy miłośnicy języka i folkloru litewskiego w XIX wieku. *Acta Baltico-Slavica*, 27, 73–95.
- Sawaniewska-Mochowa, Z. (2007). „Teksty szlachty żmudzkiej” jako źródło do badań nad polszczyzną kresową. In J. Kamper-Warejko, J. Kulwicka-Kamińska, & K. Nowakowska (Eds.), *Z przeszłości i terażniejszości języka polskiego: Księga pamiątkowa dedykowana Teresie Friedelównie* (pp. 181–199). Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Schleicher, A. (1856). *Handbuch der litauischen Sprache* (Vol. 1: Litauische Grammatik). Prag: J. G. Calve'sche Verlagsbuchhandlung.
- Słownik gwar polskich opracowany przez Pracownię Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN w Krakowie pod kierunkiem Jerzego Reichana* [SGP PAN]. (1989) (Vol. 3). (J. Reichan & S. Urbańczyk, Eds.). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Vaniček, A. (1874). *Etymologisches Wörterbuch der lateinischen Sprache*. Leipzig: Teubner.
- Zdanczewicz, T. (1960). Litewskie elementy słownikowe w gwarach polskich okolic Sejn. *Lingua Posnaniensis*, 8, Poznań.
- Zdaniukiewicz, A. A. (1972). *Gwara Łopatowszczyzny: Fonetyka, fleksja, słownictwo*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

Słownik wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia... Jana Karłowicza – wyrazem wiedzy i zamiłowań lituanistycznych autora

Streszczenie

Przedmiotem opisu w artykule jest leksyka litewska, występująca w *Słowniku wyrazów obcego a mniej jasnego pochodzenia...* (SWO) Jana Karłowicza, który był zaangażowany w badania nad językiem i kulturą litewską wieloaspektowo – badał narzecza litewskie, nazwy miejscowe, inicjował badania nad folklorem litewskim. Publikował też materiały z Litwy (opisy etnograficzne, folklor, opis języka szlachty żmudzkiej) w czasopiśmie „Wisła”, uprzednio je redagując i umieszczając w tekście komentarze do leksyki litewskiej. Jego zbiory onomastyczne, podobnie jak i studium *O języku*

litewskim, zostało na nowo odkryte przez językoznawców litewskich, poświęcono im odrębne opracowania.

Solidna wiedza z zakresu językoznawstwa porównawczego i własne doświadczenie badacza języka i kultury litewskiej, praca z litewskimi materiałami drukowanymi, rękopiśmiennymi czy też pochodzącymi z badań terenowych na Litwie pozwoliły mu na wykorzystanie tej wiedzy i materiałów w bardzo różnorodny sposób. Umieszcza on w dokumentacji do wyrazów analizowanych w SWO wyrazy pochodzenia litewskiego i obok – zapożyczenia słowiańskie do gwar litewskich, tym samym przyczyniając się pośrednio do badań nad leksyką obcą w gwarach litewskich. Taki sposób interpretacji historycznojęzykowych był do zaakceptowania w owych czasach, kiedy metodologia badań etymologicznych dopiero się kształtowała, a każdy przejaw języka był wart dokumentowania.

Znaczenie SWO Karłowicza dla badaczy pogranicza bałtycko-słowiańskiego jest ogromne. Zarejestrował on znaczną część leksyki litewskiej i szerzej – regionalnej w okresie intensywnych kontaktów słowiańsko-litewskich. Większa część lituanizmów w polszczyźnie północnokresowej została odnotowana w połowie XIX w., kiedy miało miejsce masowe przechodzenie na język polski warstw włościańskich na Litwie. Udokumentował tym samym nazwy oddające ówczesne realia litewskie. Dostarczył badaczom, intensywnie uprawiającym w XIX w. językoznawstwo typologiczne i komparatystyczne, wyrazów litewskich do studiów porównawczych. Zarejestrowany przez Karłowicza litewski materiał leksykalny często pochodził z jego własnych badań terenowych nad gwarami litewskimi i nie był notowany w ówczesnych zbiorach leksyki litewskiej (słownikach Kurschata, Nesselmana).

Słowa kluczowe: leksykografia; Jan Karłowicz; Litwa; lituanizmy; slawizmy; etymologia

***Dictionary of foreign words of the less known origin by Jan Karłowicz*
– an expression of knowledge and Lithuanistic tastes of author**

Abstract

The object of the description in the article is Lithuanian lexicon occurring in the *Dictionary of foreign words of the less known origin* (EWS) composed by Jan Karłowicz, who was involved in the multifaceted research on the Lithuanian language and culture – he studied the Lithuanian dialect, local names, and initiated research on Lithuanian folklore. He also published materials from Lithuania (ethnographic descriptions, folklore and language descriptions of the Samogitian nobility) in the *Wisła*, previ-

ously editing them and adding comments in the text to the Lithuanian vocabulary. His onomastic collections as well as the study *About the Lithuanian Language* have been rediscovered by Lithuanian linguists who devoted a separate study to them.

Solid knowledge of comparative linguistics and his own experience in research the Lithuanian language and culture, work with Lithuanian printed materials, handwritten or derived from field studies in Lithuania, allowed him to use the knowledge and materials in very different ways. Next to words analyzed in the EWS, he included the words of Lithuanian origin and next – Slavic borrowings of Lithuanian dialects, thereby contributing indirectly to the study of foreign lexis in the Lithuanian dialects. A similar historic-linguistic interpretation was acceptable in those days when the methodology of etymological research was just developing and every manifestation of language was worth documenting.

Karłowicz's EWS is very important for researchers of the Baltic-Slavic border. He detected a significant part of the Lithuanian lexicon and, more broadly – regional lexicon in intensive Slavic-Lithuanian relations. The greater part of Lithuanianisms was recorded in the mid-nineteenth century, when peasants in Lithuania started massive conversions to the Polish language. At the same time, he documented Lithuanian realities, giving them detailed descriptions. He provided much to linguists researchers who intensively practiced typological and comparative linguistics of Lithuanian words in the nineteenth century, citing unknown tokens of direct contacts with Lithuanianism, not listed in the then existing collections of Lithuanian lexis (Kurschat, Nesselmann).

Keywords: lexicography; Jan Karłowicz; Lithuania; lithuanisms; slavisms; etymology

---

Correspondence: Kristina Rutkovska, Vilnius University, Vilnius, e-mail: kristina.rutkovska@gmail.com; Eva Praškevič, Vilnius University, Vilnius, e-mail: evapraskevic@gmail.com

Support of the work: This work was supported by a grant from Research Council of Lithuania (title: „Studentų moksliniai tyrimai laisvu nuo studijų metu 2015 m. pavasario semestre“ [Students' scientific research during their free time in the spring semester of 2015], Nr. 2015/200784.

Authors' contribution: KR is responsible for the ideas in the research; EP collected the examples. Both authors participated in drafting the manuscript.

Competing interests: KR – The author is a member of the Scientific Board of this journal; EP – The author declares that she has no competing interests.